

IMOM AL-BUXORIY ILMIY MEROSI VA UNING MA'NAVIY-RUHIY ASOSI

Imam Al-Bukhari's scientific heritage and its spiritual basis
Научное наследие Имама Аль-Бухари и его духовная основа
Das wissenschaftliche Erbe von Imam Al-Bukhari und seine spirituelle Grundlage

Abdulla Jabborov

*Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Samarqand filiali TTKT fakulteti RI 23-10 guruh talabasi
Telefon raqami: +998947188767
Elektron pochta manzili: abdullajabborov3@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada vatandoshimiz Imom al-Buxoriyning hayotiy faoliyati, ilmiy merosi va jahon ilm-fani rivojiga qo'shgan hissasi hamda ilmiy, ma'rifiy va ma'naviy-axloqiy tarbiyaning hozirgi avlod tarbiyasida tutgan o'rni haqida fikr yuritilgan. Imom al-Buxoriy ilmiy merosini o'rganish borasida davlatimiz tomonidan amalga oshirilgan chora-tadbirlar to'g'risidagi fikrlar o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: Hadis, Imom Buxoriy, Al Jome as-Sahih, Imom al-Buxoriy saboqlari, Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Hadis maktabi.

O'zbekiston 130 yil davomida chor Rossiyasi va Sovet Ittifoqining mustamlakasi bo'lib, 1991-yil 31-avgustda mamlakatimiz o'z mustaqilligini e'lon qildi. Mustamlakachilik davrida xalqimiz o'zining buyuk tarixiy, madaniy, ma'naviy va diniy merosidan ayrildi, tuzatib bo'lmaz zarbaga uchradi. 1991-yil 31-avgustda O'zbekiston mustaqilligi e'lon qilingan bo'lib, u xalqimizning madaniy-ma'naviy, ma'rifiy, diniy qadriyatlarini tiklashda muhim o'rin tutgan tarixiy sanadir [1].

Mustaqillik xalqimizga uning ko'p asrlik qadriyatlarini, balkim diniy-ma'rifiy merosini tiklashda muhim rol o'ynadi. Mustaqillikning dastlabki yillarida buyuk alloma, alloma va mutafakkirlarimiz ilmiy merosini o'rganish, ularning asarlarini topib nashr etish va xalqimizga qaytarish borasida bir qator ishlar amalga oshirildi. Bu ishlar natijasida buyuk muhaddislar Imom al-Buxoriy, Imom at- Termiziy, islom fiqhining ustunlaridan biri Burhoniddin al- Marg'unoniy, buyuk alloma Abu Mansur Motrudiy, buyuk mutasavvif Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Bohouiddin kabi buyuk allomalar merosi Naqshband qayta tiklandi va ilmiy asosda o'rganilmoqda, uni xalqimizga yetkazish choralari ko'rilmogda.

Bu ishlarning samarasi o'laroq yurtimizdan yetishib chiqqan buyuk muhaddis, muhaddislarning sultoni, jahon imomi Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil ibn

Ibrohim al-Buxoriy nomi qayta tiklanganini ko‘ramiz. asarlari xalqimizga qaytarildi [2].

Imom al-Buxoriyning ismi Muhammad, laqabi Abu Abdulloh, laqabi ba‘zan “Imom al-Muhaddisiyn” (imom, muhaddislar yetakchisi), ba‘zan amir ul-mo‘miniyn fi-l-hadis (amir, hadis ilmi sultoni), familiyasi esa Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohimdir. ibn al-mugira ibn Bardazbeh ibn Bazazbeh. Oxirgi ikki ism - Ibn Bardazbeh Ibn Bazazbeh Imom al-Buxoriyning asl nasl-nasabi arablar va forslarga borib taqalishini ko‘rsatadi. Mutafakkir Abdurahmon Jomiy mashhur muhaddisning ilmiy-ijodiy salohiyatiga yuksak baho berib, “Batxa (Makka) va Yasrib (Madina)da ishlangan tanganing jilosi Buxoroda kamol topdi”, deb yozgan.

Bu fikr tarixiy adabiyotlarda qayd etilgan bo‘lib, ko‘pgina muhaddislarning fikricha, “Bardazbeh” arabcha “zori” (dehqonchilik bilan shug‘ullanuvchi) ma‘nosini bildiradi [3].

Hadis ilmi tarixi va uning tarbiyaviy ahamiyatini inobatga olgan holda aytish joizki, “Sahih” yo‘nalishining asoschisi, eng yetuk va mashhur muhaddis Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriydir. Imom Buxoriy hadis ilmida "Amir ul - mo'minin " va "Imom al- muhaddisiyn " (barcha muhaddislar shoiri) sharaflari unvonlarini olgan. Imom Buxoriy 810-yilning 13-mayida (hijriy 194-yil, shavvol oyining 13-kuni) dunyoga allomalar, ulamolar va shayxlar bilan nom qozongan Buxoroi sharifning ziyolilar uyida tavallud topgan. Otasi Shayx Ismoil ibn Ibrohim hadis ilmini bilgan holda savdo-sotiq bilan ko‘proq shug‘ullangan. Imom al-Buxoriydan xulosa qilish mumkinki, otasining familiyasi va uning nasabnomasi, umuman olganda, Imom al-Buxoriy nasl-nasabi Ibrohim Xalilulloh va Muhammad payg‘ambarga borib taqaladi.

Bir necha tarixchilarning ta‘kidlashicha, Imom Buxoriy Hijoz, Makka, Madina, Toif, Jiddaga qilgan safarlari 6 yil davom etgan. So‘ng Basra, Kufa va Bag‘dodga safar qiladi. Shom va Misrga o‘tadi. Bundan tashqari Xuroson, Marv, Balx, Hirot, Nishopur, Ray, Jibol kabi shaharlarda bo‘lib, bu shaharlardagi olimlardan saboq oldi va hadislar to‘pladi [4].

Imom Buxoriy juda iste‘dodli, qobiliyatli, o‘tkir fikrli va juda kuchli "fenomenal" (o‘ziga xos) xotiraga ega edi.

Manbalarda keltirilishicha, u Bag‘dodda bo‘lgan vaqtlarida ko‘pincha oy nuri ostida ijod qilgan, qorong‘u tunlarda sham yorug‘ida kitoblar yozgan. Agar kechasi birdan hayoliga biror fikr kelsa, sham yoqadi va o‘z fikrlarini darhol qog‘ozga yozib qo‘yadi, shu tariqa kechasi davomida shamni yigirma martagacha yoqadi va o‘chiradi.

Rivoyatlarga ko‘ra, “Birorta kitobni qo‘liga olib, bir marta o‘qisa, hammasini eslab qoladi”. Imom Buxoriyning aytishicha, u yuz ming sahih (ishonchli) va ikki yuz ming nosahih (ishonchsiz) hadislarini yod olgan. Uning shogirdlaridan biri Amir ibn Fallas aytadi: “Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyga ma‘lum bo‘lmagan hadis, albatta,

ishonchli hadis emas”. Ustozlari Imom Ahmad ibn Muhammad aytadilar: “Islom olamida Ibn Ismoildek alloma paydo bo‘lmagan”.

Imom Buxoriy ko‘plab buyuk allomalardan ta‘lim olgan. Manbalarda uning ustozlari to‘qsonga yaqin deb ko‘rsatilgan. Muhammad ibn Yusuf al- G‘artobiy, Ubaydulloh ibn Muso al-Abosiy, Abu Bakr Abdulloh ibn az -Zubayr al- Homiydiy, ibn Rahavayh nomi bilan mashhur Imom Ishoq ibn Ibrohim, Imom Ahmad ibn Hanbal, Ali ibn Madiniylar uning ustozlaridir [5].

Imom al-Buxoriyning o‘zi buyuk va mashhur olim, Ishoq ibn Muhammad ar-Ramaziy, Abdulloh ibn Muhammad al-Masnadiy, Muhammad ibn Halaf ibn Qutayba, Ibrohim al-Harbiy, Muhammad ibn Abu Iso at- Termiziy, Muhammad ibn Nasr al-Marvaziy, U o‘z davrida Muslim ibn Al-Hajjojga ustozlik qilgan.

Imom al-Buxoriy juda kamtar, insonparvar va saxovatli inson edilar. U hadis ilmining yetuk olimi bo‘lsa-da, vaqti kelganda zamondoshlari, shogirdlaridan ham saboq oldi. Imom Buxoriy ming sakson muhaddisidan hadis eshitgan. Uning ishonchli hadislarini to‘qson ming kishi eshitdi [6].

Musulmon olamida hech kim hadis ilmida Imom al-Buxoriy bilan tenglasha olmaydi. Imom al-Buxoriy o‘z shahriga qaytgach, hadis ilmini targ‘ib qila boshlaydi. Buxoro amiri bilan aloqalari uzilgach Imom al-Buxoriy umrining oxirida Buxoroni tark etib, Samarqand yaqinidagi Xartang qishlog‘ida yashovchi amakivachchasi Abu Mansur G‘olib ibn Jabrilning uyida tunab qoladi. Keyinchalik u 870 yilda shu yerda vafot etdi.

Imom al-Buxoriy qabri ming yillar davomida butun dunyoda yashovchi millionlab musulmon xalqlarining ziyoratgohiga aylangan.

Sobiq SSSR davrida ziyoratgoh rahbariyat va xalq nazaridan chetda qolib, xarobaga aylangan. Masalan, 1956 yilda sobiq SSSR rahbarlari Livan bilan diplomatik munosabatlarni mustahkamlash maqsadida Livanning taniqli siyosiy va jamoat arboblardan biri, Livan parlamenti deputati Shayx Nadim al-Jisrni Moskvaga taklif qildilar. Bu muhtaram zotning asl maqsadi Moskvani ko‘rish emas, balki buyuk alloma Imom al-Buxoriy qabrini ziyorat qilish edi.

Kreml rejasiga ko‘ra, shayxni Moskvadagi oliy o‘quv yurtlariga, shuningdek, Kiev, Yalta, Sochi shaharlariga olib borish ko‘zda tutilgan. Ammo mehmon takliflarni rad etib, asl maqsadi Alloma Imom Buxoriy qabrini ziyorat qilish ekanini aytdi. Diplomatik munosabatlarning barbod bo‘lishiga olib kelishidan cho‘chigan hukumat rahbarlari muhtaram mehmon talablarini qondirish yo‘lini izlashga kirishadilar.

Imom Buxoriy haqida SSSR Fanlar akademiyasidan zudlik bilan ma‘lumot olish va Shayx Nadimni O‘zbekistonga olib borish rejalashtiriladi. O‘zbekiston rahbariyatiga esa bu borada shoshilinch topshiriq beriladi. Agar Toshkentning o‘sha paytdagi rahbari Imom Buxoriy ismli shaxs Buxorolik bo‘lsa, Buxoro viloyati rahbarlarini chaqirib, ziyoratgohni tezroq tartibga keltirishni buyuradi. O‘sha paytdagi

Buxoro viloyati rahbarlari Toshkentga “Imom Buxoriyning qabri Samarqandda” deb xabar yuborishgan. Qabr Samarqand shahridan qariyb 15-20 kilometr uzoqlikda, hozirgi Payariq tumanining Xartang qishlog‘ida joylashganini bilib, ko‘rgani borsa, vayrona, tashlandiq joyga aylanib qolgan. Ziyoratgohni tartibga keltirish bir-ikki kunning ishi emas edi. Samarqand Toshkentga, Toshkent esa Moskvaga xabar beradi. Rahbarlar qancha urinmasin, bir-ikki kunda bu yerni tartibga keltirib bo‘lmasligini bilishardi. Shuning uchun ular vaqtni uzaytirish uchun chora o‘ylab topishadi. Ya‘ni, Moskvadan Toshkentga poyezd 4 kunda yetib borishi tufayli vaqtni tejash va ziyoratgohni tashkil qilish mumkin bo‘ladi.

To‘rt kun davomida yuzlab odamlar kechayu kunduz ishlasa ham, ziyoratgohni ziyoratchilar darajasida tashkil qila olmaydi. Samarqandning bu boradagi noroziligi Toshkentni cho‘chitadi. Shayx Nadim Toshkentga haj bahonasida yana bir kun hibsga olinadi. Ertasi kuni shayxni ertalab samolyotda Samarqandga olib kelishadi va bir kun shaharni ko‘rsatishadi. Aytishlaricha, mehmon chindan ham yodgorliklarga maftun bo‘lib, Shohi Zindada u hazrat Qusam ibn Abbos qabri tepasida uzoq turib, ko‘zlarida yosh bilan Qur‘on tilovat qilgan ekan [7].

Ziyorat qilishdan charchagan mehmon kechki payt “Imom Buxoriy hazratlarining qabrlariga qachon boramiz?” deb so‘raydi. Mezbonlar fursatdan foydalanib, qorong‘u tunda uni Imom al-Buxoriy ziyoratgohiga olib ketishadi.

Ziyoratgohga yaqinlashganda mashinadan tushishi bilan Shayx Nadim juda hayajonga tushadi. Mehmon qabrgacha qolgan masofani bilib, uning oyoqlariga tiz cho‘kib, yerni o‘padi va Hazrati Imomning qabri tomon tiz cho‘kadi. Qabrga yetganda yana yerni o‘padi. So‘ng ko‘zlarida yosh bilan tong otguncha Qur‘on tilovat qiladi [9].

Tong otishi bilan Shayx Nadim nima uchun uni ataylab tunda olib kelganini tushunadi va qabr va masjidning vayron bo‘lgan holatini ko‘rib ko‘zlarida yosh keladi.

Bu voqeani o‘rgangan shoir Xurshid Davronning aytishicha, "Shayx Nadim Toshkentgacha hech kim bilan gaplashmagan. Poytaxtga kelganida O‘zbekiston rahbari bilan uchrashishni so‘ragan. Ma‘lumotlarga ko‘ra, shayx uchrashuv chog‘ida aytgan: “Imom Buxoriy tuprog‘ini olib ketishga ijozat bering, evaziga o‘sha tuproq og‘irligidek tilla olib kelishga va‘da beraman.” O‘zbekiston rahbariyati Imom Buxoriy qadrini bilib, rad etadi.

Imom Buxoriy juda boy ilmiy meros qoldirgan. Uning "Al-Jome' as-sahih", ("Ishonchli to'plam"), "Al-adab al- mufrad", "At -tarix al- kibor", ("Katta tarix"), "At-Tarix assagiyr", ("Kichik tarix"), "Al- Qirotu xalifa -l-Iymon», ("Imom orqasida turib o'qish"), " Vaf'ul-yadini fi-s- Saloti " ("Ikki qo'lni duoda ko'tarish") kitoblari yetib keldi, ammo "At-Tarixul- avsat" ("O'rta tarix"), "At-Tafsir al- kabir", ("katta sharh"), "Al-Jome' al- kabir " ("katta to'plam"), "Kitob - ul-hiba" (" Sovg'alar kitobi") bizgacha yetib kelmagan [7].

Shubhasiz, bu asarlarning eng yetuk, shohona asari “Al-Jome’-as-sahih”dir. Bu asar jahonda “Sahih al-Buxoriy” nomi bilan ham mashhur. Mazkur kitobda Payg‘ambarimiz sollallohu alayhi vasallamning hadislari bilan bir qatorda islom fiqhi, islomiy marosimlar, odob-axloq, ta’lim-tarbiya, tarix va etnografiyaga oid ma’lumotlar ham o‘rin olgan. U 600 000 ta hadisdan 7 275 ta eng “sahih” hadisni o‘z ichiga oladi va 4 000 ta noyob hadisdan iborat . Bu kitob Islom ta’limotlarining Qur’oni Karimdan keyingi ikkinchi manbasi hisoblanadi [8].

Ma’lumki, islom dini insonni yuksak ma’naviy kamolotga yetaklovchi ta’limotdir. Shuning uchun ham Qur’oni Karim va hadislarda go‘zal odob va ahloq keng targ‘ib qilingan. “Ota-ona farzandlariga go‘zal odobdan ko‘ra yaxshiroq meros qoldira olmaydi” (Hadis). Imom Buxoriy 4 jildlik “Al Jome’ as-sahih” asarining bir jildida axloq haqidagi hadislarni ham jamlagan. Keyinchalik alloma butun islom olamining axloq va tarbiya masalalariga bag‘ishlangan “Al-adab al-mufrad ” (“Odob durdonalari”) nomli maxsus hadislar to‘plamini yaratdi . Bu asar 644 bobdan iborat bo‘lib, ma’naviy-axloqiy tarbiyaga oid 1322 ta hadisni o‘z ichiga oladi [11].

Mustaqillik sharofati bilan Imom al-Buxoriyning betakror merosi xalqimizga qaytarildi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 29- apreldagi qaroriga asosan Imom al-Buxoriy ilmiy merosini o‘rganish va targ‘ib qilish, uning xotirasini abadiylashtirish borasida ulkan ishlar amalga oshirildi. 1225 yilligi keng nishonlandi. Alloma joylashgan Payariq tumanidagi Xartang qishlog‘ida ulkan yodgorlik majmuasi ochildi [10].

Samarqand viloyati Payariq tumani, Xo‘ja Ismoil shaharchasida Imom Buxoriy xalqaro ilmiy tadqiqot markazi faoliyat yuritmoqda. Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazida hozirda 12 ta bo‘lim mavjud.

Xulosa qilib aytganda hadislar Muhammad payg‘ambarning sunnatlari bo‘lib, o‘z mohiyatiga ko‘ra har bir mo‘minning iymon va e’tiqodini mustahkamlaydi va shu orqali insonni ma’naviy kamolotga chorlaydi. Chunki Islom dini ma’rifatga asoslanadi, u har bir insonni aqliy, jismonan, axloqiy kamolga yetkazish, ezgulikka xizmat qilish, olijanob bo‘lish, pokiza yurish, bir luqma halol yeyish, birodarning g‘aflat va jaholatiga yo‘l qo‘ymaslik, iymon-e’tiqod, millat, vatan qadriyatlarini himoya qilishdan iborat. Binobarin, Imom al-Buxoriyning bizga qoldirgan ilmiy merosi, hadislari komil insonni shakllantirishda muhim manba bo‘lib, bugungi globallashuv jarayonida yosh avlodni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda ulardan foydalanish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanmoqda.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Akhmedov Shohrux “Study of the heritage of imam al bukhari in the years of independence”. Master of Samarkand State University. <https://mjssh.academicjournal.io/index.php/mjssh>.

2. N. Jo‘rayev T. Fayzullayev. “O‘zbekistonning yangitarixi” III-kitob. Toshkent-2000. Sharq -nashiryoti matba-konserni.
3. Samiev, A. Yoshlarni hadislar orqali ma'naviy-axloq tarbiya yo'nalishlari.
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Imom_al-Buxoriy.
5. Saydulloyevich O.Y. & Raxmonovich, Talabalarni o'qituvchilik kasbiga yo'naltirishning IR omillari. JournalNX, 317-319.
6. Samiyev Asroridin Sayfidinovich. “Abu abdullah muhammad ibn ismail al-bukhari is a great muhaddith and the founder of enlightenment”. World Bulletin of Social Sciences (WBSS).
7. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(12), 241-244.
8. Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. World Bulletin of Social Sciences, 8, 110-114.
9. Asror, S. (2022). The Pedagogical Significance of the Use of the Works of Sufi Alloyar in the Teaching of Education in Primary School. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(4), 11-13.
10. Lex.uz. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.04.1997-yildagi 217-son qarori bo‘yicha.
11. Abu abduullo Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy. “Al-Jomi as-sahih”. Toshkent, 1991, 5-bet. “Qomuslar Bosh tahririyati”.